

Siyer Coğrafyası'nda Bulunan Hanîfler

﴿وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى تَهْتَدُوا قُلْ بَلْ
مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾

— ❖ ❖ ❖ —

*“(Yahudiler ve Hristiyanlar Müslümanlara:)
Yahudi ya da Hristiyan olun ki doğru yolu bulasınız,
dediler. De ki: Hayır! Biz, Hanîf olan İbrâhim'in
dinine uyarız. O, müşriklerden değildi.”*

(Bakara, 2/135)

HİRA

- ❖ Hanîflik nedir?
- ❖ Siyer Coğrafyası'ndaki Hanîflerin; inanç/akide, düşünce ve yaşam bakımından tek tip bir yapıda olduğu söylenebilir mi?
- ❖ Kur'ân'da Hanîflikten bahseden âyetleri hangi kategoriler altında inceleyebiliriz?
- ❖ Hz. Peygamber'in (sas) beyanları çerçevesinde Hanîflik ne anlama gelmektedir?
- ❖ Nübüvvet sonrası Hanîfleri İslâm'a karşı tutumları bakımından nasıl değerlendirebiliriz?

Siyer Coğrafyası'nda bulunan en dikkat çekici dini gruplardan bir tanesi de Haniflerdir. Bu grubu oluşturanlar kimlerdir? İnançları nelerdir? Hepsi aynı inanç düzlemine mi sahiptirler? Kur'ân bu zümreden nasıl bahsetmektedir? Hz. Peygamber'in (sas) beyanlarında bunlar nasıl anlatılmaktadır?... Ve daha birçok merak edilen soruya bu bölümde kısaca cevaplar bulmaya çalışalım. Ama öncesinde *Hanîf* kelimesinin etimolojisi ve Kur'ân'daki kullanımlarına bir bakalım.

Hanîf kelimesinin kökeni ve anlamına dair birçok farklı görüş bulunmaktadır. Kimilerine göre kelime Arapça kökenli iken, kimilerine göre İbranice, Süryanice hatta Habeşçedir. Bu konuda her iddia sahibi delilini, bazı yazı tabletlerine veyahut Kitâb-ı Mukaddes'te^[1] geçen bazı ifadelere dayandırmaktadır.^[2]

Kelimenin Arapça menşeli olduğunu söyleyenlere gelince, en temel sözlüklerde Hanîf kelimesinin kökü olan '*h-n-f*' terkibine şu anlamlar verilmiştir: "*Dalaletten istikamete, diğer dinlerden hak dine dönmek,*"^[3] "*Hayırdan şerre, şerden hayra meyil etmek.*"^[4]

Bizlere tarih ve coğrafya sahasında çok kıymetli eserler bırakan Mes'ûdî (v. 345/956) ise Hanîf kelimesinin, Süryaniceden Arapçaya geçtiğini ve Arapçalaştırıldığını söylemekte, bu kelime ile de Sâbiilerin kastedildiğini ifade etmektedir.^[5] Bir başka tarihçimiz Ya'kûbî (v. 292/905 ?) ise Hanîf

[1] Kitâb-ı Mukaddes, Yahudilerin ve Hristiyanların dini alanda kutsal kabul ettikleri tüm yazılanları, içine alan bir koleksiyondur. Bkz. Harman, "Kitâb-ı Mukaddes", *DİA*, XXVI, 75, 76.

[2] Bkz. Şaban Kuzgun, "Hanîf", *DİA*, XVI, 33-35.

[3] el-İsfehâni, *el-Müfredat*, s. 260.

[4] İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, III, 362.

[5] Mes'ûdî, *et-Tenbih ve'l-İşraf* s. 90, 91.

kelimesini Hz. Davûd'un savaştığı Filistinliler için kullanmakta ve onların yıldızlara taptıklarını söylemektedir.^[6]

Kur'ân-ı Kerîm'de Hanîf kelimesinin nasıl geçtiğine gelince, on yerde tekil olarak, iki yerde de *Hunefâ* şeklinde çoğul olarak geçtiğini görmekteyiz. Bu on iki âyetin mesajlarını dikkatlice okuduğumuz zaman, hem Siyer Coğrafyasındaki Hanîfleri tanımış oluyoruz hem de bu kelimenin Kur'ân'daki kullanımlarını ve bu kavramla kimlerin kastedildiğini en doğru bir şekilde öğrenmiş oluyoruz. Bu âyetleri şöyle değerlendirebiliriz:

1. Bu âyetlerde Hanîflik, şirkin ve müşrikliğin zıddı olarak kullanılmaktadır. Toplam dokuz âyette^[7] öne çıkan temel mesaj budur. Âyetlerden iki tanesinin mealini burada verelim.

“Ben hanîf olarak, yüzümü gökleri ve yeri yoktan yaratan Allah'a çevirdim ve ben müşriklerden değilim.”^[8]

“Ve (bana) hanîf olarak yüzünü dine çevir; sakın müşriklerden olma, diye (emredildi).”^[9]

2. Hanîf kelimesinin geçtiği on iki âyetin sekizinde^[10] Hanîflik, Hz. İbrâhim ile ilişkilendirilir. Bu sekiz âyetin beşinde din manasında kullanılan millet kelimesi yer almakta, bir yerde ise bizzat Hz. İbrâhim, kendini Hanîf diye nitelendirmektedir. Bu âyetlerden de iki tane örnek verelim:

“İbrâhim, gerçekten Hakk'a yönelen, Hanîf bir önder idi; Allah'a ortak koşanlardan (müşriklerden) değildi.”^[11]

“Sonra da sana: ‘Doğru yola yönelerek İbrâhim'in Hanîf dinine uy! O müşriklerden değildi.’ diye vahyettik.”^[12]

3. Hanîfliğin Hz. İbrâhim ile ilişkilendirildiği âyetlerde, onun ne Yahudi ne Hristiyan olduğu, Hanîf bir şekilde Müslüman olduğu hakikati ifade edilmektedir. Bu hakikat için de şu iki âyeti örnek olarak verebiliriz:

[6] Ya'kûbî, *Tarihü'l-Ya'kûbî*, I, 51, 52.

[7] Bakara, 2/135; Âl-i İmrân, 3/67, 95; En'âm, 6/79, 161; Yûnus, 10/105; Nahl, 16/120, 123; Hac, 22/31.

[8] En'âm, 6/79.

[9] Yûnus, 10/105.

[10] Bakara, 2/135; Âl-i İmrân, 3/67, 95; Nisâ, 4/125; En'âm, 6/79, 161; Nahl, 16/120, 123.

[11] Nahl, 16/120.

[12] Nahl, 16/123.

“(Yahudiler ve Hristiyanlar Müslümanlara:) Yahudi ya da Hristiyan olun ki doğru yolu bulasınız, dediler. De ki: Hayır! Biz, Hanıfolan İbrâhim’in dinine uyarız. O, müşriklerden değildi.”^[13]

“İbrâhim, ne Yahudi ne de Hristiyan idi fakat o, Allah’ı bir tanıyan (Hanîf) dosdoğru bir Müslüman idi ve müşriklerden de değildi.”^[14]

4. Hanîf kelimesinin geçtiği iki âyette ise Hz. Peygamber’e (sas) direk hitap edilerek son vahyin ilk muhataplarının da Hanîf oldukları dile getirilmektedir. Bu iki âyet ise şunlardır:

“Ve (bana) Hanîf olarak yüzünü dine çevir; sakın müşriklerden olma, diye (emredildi).”^[15]

“(Resûlüm!) Sen yüzünü Hanîf olarak (bu) dine, Allah insanları hangi fitrat üzere yaratmış ise ona çevir. Allah’ın yaratışında değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur fakat insanların çoğu bilmezler.”^[16]

5. Hanîf kelimesinin *Hunefâ* şeklinde çoğul olarak geçtiği iki âyette de Müslümanlar kastedilmektedir. Bu iki âyet ise şöyledir:

“Kendisine ortak koşmaksızın Allah’ın Hanıfları (O’nun birliğini tanıyan müminler) olun. Kim Allah’a ortak koşarsa sanki o, gökten düşüp parçalanmış da kendisini kuşlar kapmış, yahut rüzgâr onu uzak bir yere sürüklemiş (bir nesne) gibidir.”^[17]

“Hâlbuki onlara ancak, dini yalnız O’na has kılarak ve Hanıfler olarak Allah’a kulluk etmeleri, namaz kılmaları ve zekât vermeleri emrolunmuştu. Sağlam din de budur.”^[18]

6. Hanîf kelimesinin geçtiği (*Hunefâ*/Hanıfler dâhil) on iki âyetin beşi Mekki, diğer yedi tanesi ise Medeni’dir.

[13] Bakara, 2/135.

[14] Âl-i İmrân, 3/67.

[15] Yûnus, 10/105.

[16] Rûm, 30/30.

[17] Hac, 22/31.

[18] Beyyine, 98/5.

Kur’ân’ın bu kullanımlarını dikkate alarak bir değerlendirme yaparsak şunları söyleyebiliriz:

- a. Hanîflik kavramı önceleri, o gün için mevcut dini çevrelerden hiçbiri-
rîne dâhil olmayan, her çevre tarafından eleştirilip mühlid olarak ilan
edilen ama aslında tevhid ehli olan nübüvvet öncesi müminler için
kullanılmıştı.
- b. Kur’ân nâzil olmaya başlayınca bu ilk manaya uygun olarak Hanîf ke-
limesini tevhid ile özdeşleştirerek şirke bulaşmayıp her türlü sapkın-
lıklardan yüz çevirenler için kullanıldı.
- c. Nüzûl sürecinin ortalarında ise bu kavram yepyeni bir anlam kazandı.
Bu anlam Türkçe karşılığı ile samimiyetti. İnen âyetler, artık Hanîfli-
ği İslâm ile birlikte anarak samimi Müslümanlık anlamında kullandı.
Böylelikle İslâm’ın derinlikli bir şekilde yaşanmasının adı Hanîf Müs-
lümanlık oldu.

Efendimiz’in (sas) beyanları içerisinde Hanîf kelimesinin nasıl geçti-
ğine gelince, bu konuda birkaç hadiste çok önemli mesajların olduğunu
görmekteyiz. Mesela; İbn Abbas’ın rivayet ettiği bir hadiste Efendimiz’e
(sas) Allah katında hangi dinin daha makbul olduğunu sorduğu zaman, Al-
lah Resûlü (sas) şöyle cevap vermiştir: **“En makbul din kolaylaştırılmış
Hanîfliktir.”**^[19] Kur’ân’da: **“Allah katında hak din İslâm’dır.”**^[20] ve **“Sizin
için din olarak İslâm’ı seçtim ve ondan razı oldum.”**^[21] ifadeleri hatırlandı-
ğında Efendimiz’in (sas) âyetlerdeki bu beyanlara ters düşecek bir şey söy-
lemeyeceği muhakkak olduğu için hadiste beyan buyrulan: **“kolaylaştırıl-
mış Hanîflik”** ifadesiyle kastedilen mananın Allah katındaki tek din olan
İslâm olduğu anlaşılmaktadır. ^[22]

Bu manaya uygun olarak Efendimiz (sas) başka bir hadisinde şöyle buyur-
muştur: **“Allah(cc): ‘KullarımınhepsiniHanîfolarak yarattım’ demiştir.”**^[23]
Yine Efendimiz (sas) gönderiliş gayesini anlatırken: **“Ben Yahudilik ve Hristi-
yanlık ile değil, kolaylaştırılmış Hanîfli ile gönderildim.”**^[24] buyurmuştur.

[19] Buhâri, “İman”, 29; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 16, 17.

[20] Âl-i İmrân, 3/19.

[21] Mâide, 5/3.

[22] Çakan, İsmâil Lütfi, *Hadislerle Gerçekler*, s. 327.

[23] Müslim, “Cennet”, 16; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXIX, 32, 33.

[24] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXVI, 623, 624.

Buraya kadar aktardıklarımızdan da anlaşıldığı gibi Hanîflik; Efendimiz'den (sas) önce yaşamış ama o gün var olan, herhangi bir dini çevreye tabi olmamış, putlardan yüz çevirmiş; kendilerini Hz. İbrâhim'e nispet eden, içlerinde bazı problemler olsa da tevhid ehli sayılan, fetret döneminin iman ehlidir.

Bir kısmı nübüvete yetişmiş olan bu zümreye kimlerin dâhil olduğu konusunda ihtilaflar olsa da bazı isimlerin Hanîf oldukları kesindir. Bu konuda bize en detaylı bilgileri veren Mahmud Şükri Âlûsî, (v. 1924) Câhiliye dönemi Arap tarihi ile alakalı eseri olan *Bülûğu'l-Ereb* adlı çalışmasında şu isimler verir:

"Kus b. Sâide el-İyâdî, Zeyd b. Amr b. Nüfeyl, Ümeyye b. Ebî's-Salt, Erbâb b. Riâb, Süveyd b. Âmir el-Mustalakî, Ebû Kerb Es'ad b. Himyerî, Veki b. Seleme b. Züheyr el-İyâdî, Ümeyr b. Cündeb el-Cühenî, Âdî b. Zeyd el-İbâdî, Ebû Kays Sırme b. Ebî Enes, Seyf b. Zûyezzen, Varaka b. Nevfel el-Kureşî, Âmir b. Zarb el-Udvânî, Abdüttâbiha b. Sa'leb b. Vebra b. Kudâa, İlâf b. Şihab et-Temîmî, Mütelemmis b. Ümeyye el-Ken'ânî, Züheyr b. Ebî Sülmâ, Hâlid b. Sinan el-Absî, Abdullah el-Kudâî, Abid b. Ebras el-Esedî, Kâ'b b. Lüey."^[25]

Mes'ûdî, bu isimlerden bazılarını belirtmekte ama Âlûsî'nin saymadığı bazı isimleri de aktarmaktadır. O isimler ise şunlardır: *"Hanzala b. Sâfvân er-Ressî, Hâlid b. Sinân el-Absî, Riâb eş-Şenî, Ebû Amr b. Seyfî el-Evsî, Ubeydulâh b. Cahş el-Esedî, Bahirâ er-Rahib."*^[26]

Elbette bu isimler üzerinde farklı değerlendirmeler yapılabilir. Sayılan isimlerden bazılarının Hanîf değil, Hristiyan oldukları; bazılarının dinlerinin kesin olarak ne olduğunun belli olmadığı söylenebilir.^[27] Biz burada bu değerlendirmelerin hepsine değinmeyeceğiz, özellikle Siyer Coğrafyası'nı bu yönü ile tanıma maksadı ile o günün Hanîflerini şu üç başlık altında değerlendireceğiz:

- a. Nübüvvetten önce yaşayan ve o hâl (Hanîflik) üzere de vefat edenler.
- b. Nübüvete yetişmelerine rağmen iman etmeyip inkâr yolunu tutanlar.
- c. Nübüvete yetişip Hanîfliklerini İslâm ile devam ettirenler.

[25] Mahmud Şükri Âlûsî, *Bülûğu'l-Ereb fî Ma'rifeti Ahvâli'l-Arab*, II, 244, 282.

[26] Mes'ûdî, *Mürüci'z-Zeheb*, I, 52-60.

[27] Bkz. Cevâd Ali, *el-Mufasssal fî tarihi'l-Arab Kable'l-İslâm*, VI, 453-460.

Bu üç sınıfı biraz olsun yakından tanımaya çalışalım.

A. Nübüvvetten Önce Yaşayan ve O Hâl (Hanîflik) Üzere de Vefat Edenler

Kaynaklarımızda isimleri sayılan Hanîflerin birçokları bu sınıfa dâhildirler. Onlar yaşadıkları dönemde birer tevhid ehli olarak yaşamış, hiçbir zaman şirke, putçuluğa, teslise, Yahudilerin içerisine düştükleri şirkelere kapı açmamış, kendilerini Hz. İbrâhim'e nispet ederek gelecek son elçinin yolunu gözlemişlerdi. Mesela bunlardan birisiydi Efendimiz'in 7. göbekten dedesi olan *Kâ'b b. Lüey*.^[28]

Kureyş tarihinde önemli bir yeri olan *Kâ'b b. Lüey*, Mekke ahalisini *Yevmü'l-Aruba/ Arablar Günü* veyahut *Ma'rûzât/Açıklama Günü* diye ilan ettiği cuma günleri Kâbe'nin avlusunda toplar, onlara çeşitli konularda nasihatlerde bulunur, bazen de gelecek son nebîden bahisler açar, yaşlı gözlerle onlara hitap eder, ötelere bakarak: "*Acaba ben ona yetişebilecek miyim?*" diye özlem ve hasretini dile getirirdi. O günlere ait bir hutbesinde şöyle demişti: "*Gerçek gelecek sizin zannettiğinizden çok farklıdır. Harem'inize son derece saygı gösterin. Onu süsleyiniz ve kadrini yüceltiniz. Ona ait büyük haber gelecek ve yakın bir zamanda şerefli nebî buralardan zuhur edecek. Bu haberi Mûsâ da, İsâ da bize bildirdi. Ah keşke O'nun davetine erişebilseydim! Hakkı ve kendisini dışladıkları anda O'nun yanında olabilseydim.*"^[29]

Nübüvvet öncesinde yaşayıp vefat eden Hanîflerden biri de *İbn Heyyebân*'dı. Şam'da başlayan hakikat arayışını Yahudilikte bulduğunu zannederek içindeki yangını dindirmek adına Medine'ye gelen o büyük alim, bir müddet Medine'de kalınca: "*Hayır bu son elçinin getireceği din olamaz.*" diye onlardan yüz çevirip Hanîf düşünceye erişmiş, her seferinde: "*Gölgesi başımda gezen sultan nerde kaldın?*" diyerek gelecek son nebînin yolunu gözlemiştir. Bir gün Benî Kurayza mahallesinde Yahudileri toplamış onlara gelecek son elçiden bahisler açmış ve demiştir ki: "*Ey Yahudi Topluluğu! Tüm işaretler belirmiştir, O'nun gelişi an meselesidir. Sakın ha! O geldiği zaman O'na karşı gelmeyin. Eğer ona karşı gelerseniz Allah, O'nun eliyle sizi alçaltır.*"^[30]

[28] Bkz. Yıldırım, *Hız. Peygamber'in (sas) Albümü*, s. 35.

[29] ed-Dimaşkı, *Subul el-Hudâ ve'r-reşâd fi sireti Hayri'l-İbad*, I, 221.

[30] İbn Hişâm, *Sîre*, III, 284, 285; Beyhâki, *Sünenü'l-Kübra*, IX, 209, 210.

Bu söz yıllar yılı Benî Kurayza Yahudileri arasında yankılanıp durmuştur. Ne zaman ki hicretin 5. yılında Efendimiz Kurayzaoğulları Yahudilerinin mahallelerini kuşatıp onları öldürmeye başlayınca içlerinden bazıları büyük bir pişmanlıkla: “*Keşke İbn Heyyebân’ı dinleseydik!*” diyeceklerdi.^[31]

Nübüvvet öncesinde Hanîflik üzere yaşayıp vefat edenlerden birisi de meşhur şair ve bilge insan *Kus b. Sâide*’dir. Onun tevhid, haşır, nübüvvet ve gelecek son elçi ile alakalı çok önemli şiirleri vardır. O şiirlerinden bir tanesine önceki derslerde yer vermiştik.^[32] O, tarihe öyle derin bir iz bırakmıştır ki kendinden sonra gelenler belağatta kıymetli bir sözü değerlendirecekleri zaman: “*Kus’tan daha belîğ*” şeklinde bir darb-ı mesel kullanmaya başlamışlardır.^[33]

Bu sınıfa dâhil olan en önemli isimlerden bir tanesi de Hz. Ömer’in amcası, Aşere-i Mübeşşere’den olan Saîd b. Zeyd’in babası *Zeyd b. Amr b. Nüfeyl el-Adevî*’dir.^[34] Bir hakikat yolcusu olan Zeyd b. Amr, Mekke’nin inanç adına ortaya koyduklarını kerih görür, putlar adına kesilen kurbanları yemez, Kâbe’ye onlar gibi değil, bilebildiği kadarı ile Hz. İbrâhim gibi tazim etmeye gayret ederdi. Hz. Ebû Bekir’in kızı Hz. Esmâ, Zeyd b. Amr’ın nübüvvet öncesi hâlini bize şöyle nakleder: “*Zeyd b. Amr b. Nüfeyl’i sırtını Kâbe’ye dayamış bir hâlde iken gördüm, diyordu ki: “Ey Kureyş topluluğu! Zeyd’in nefsinin elinde bulundurana yemin ederim ki benden başka hiçbiriniz İbrâhim’in dininde değilsiniz.”*^[35]

Sonra da sözlerine şunları ilave etti: “*Allah’ım! Eğer hangi ibadet tarzının hoşuna gideceğini bilseydim sana o şekilde ibadet ederdim. Fakat bunu bilmiyorum.*” Bu sözlerin ardından da avuç içlerinin üzerine secde ederdi.^[36]

Zeyd b. Amr, diri diri toprağa gömülmek istenen kızları kurtarır, kızını öldürmek isteyen kişiye: “*Onu öldürme! Ben ona bakarım.*” deyip alırdı. O kızları yanında büyütür, daha sonra babalarının yanına götürür: “*İstersen kızımı sana geri veririm, istemezsen bakımını ben üstlenirim*” derdi.^[37]

[31] Vâkıdı, *Kitabü'l-Meğazi*, II, 7,9.

[32] Bkz. 18. Ders, *Dillerdeki Müjde*, s. 259-272.

[33] Bkz. Mehmet Ali Kapar, “Kus b. Sâide”, *DİA*, XXVI, s. 460.

[34] Bkz. İbn Hişâm, *Sîre*, I, 297-308.

[35] Buhâri, “Menâkıbü'l-Ensâr”, 24.

[36] İbn Hişâm, *Sîre*, I, 298.

[37] İbn Hişâm, *Sîre*, I, 298.

Bu hakikati bulma yolculuğu esnasında yol üzerinde karşılaştığı bir rahip ona demişti ki: “*Sen doğru şeyi yanlış yerde arıyorsun. Aradığın doğru, son nebî-nin ayak sesleri cihanı inletmeye başladı. Ama O, buralarda değil, senin geldiğin yerde zuhur edecek, İbrâhim’in mâbedinin bulunduğu Faran dağlarında ortaya çıkacak...*”

Bunun üzerine Zeyd b. Amr, aradığı hakikatin izini bulmanın sevinci ile Mekke’ye dönmüştü. Dönüş yolunda Cüzamlılar (Lahm kabilesi) kabilesinin topraklarından geçerken, bu bedevi kabile Zeyd b. Amr’i yolundan alıyacak ve ona yolculuğunu tamamlatmayacaklardı. Bu kabile, bu tevhid yolcusunu ne yazık ki öldürmek isteyeceklerdi. Zeyd b. Amr yıllar süren bu mücadelesinin sonunu hayatını vererek tamamlayacaktı. Onun son sözleri şöyle olacaktı: “*Ey Allah’ım! Ben gelecek son elçiden mahrum kaldım, Sen benim neslimi ondan mahrum etme!*”^[38] Bu dua Allah katında icabet görecekti, Zeyd b. Amr’ın iki çocuğu Saîd b. Zeyd ve Âtike b. Zeyd, iman edip isimlerini İslâm tarihine altın harfler ile yazdıracaklar, muvahhid bir babanın kabul olmuş duaları olarak Allah Resülü’nden (sas) taltif görecektir.

İşte nübüvvet öncesinde yaşayan ve o hâl üzere vefat eden Hanîfler için bunlar örnek olarak verilebilir. Bir de başladıkları yolu, güzellikle bitiremeyenler vardı; onlara da kısaca değinelim.

B. Nübüvvetle Yetişmelerine Rağmen İman Etmeyip İnkâr Yolunu Tutanlar

Yaşadıkları dönemde her türlü şirkten yüz çevirip Allah’ı bir olarak kabul eden, putlar adına kesilen kurbanları asla yemeyen, içki içmeyen, zina etmeyen; bu hâlleri ile de Hanîf olarak bilinen bazı isimler vardı ki bunlar ne yazık ki nübüvvetle yetişmelerine rağmen, Efendimiz’i (sas) tasdik edecekleri yerde, çeşitli mülahazalara kapılarak inkâr yolunu tutmuşlardı. Bu sınıfa giren 5-6 isim sayılabilir. Biz bunlardan 3 tanesini örnek olarak vermek istiyoruz: *Ebû Amr b. Seyfî el-Evsî, Ebû Kays Sayfî b. Âmir (Eslet) b. Cüşem el-Evsî, Ümeyye b. Ebî’s-Salt.*

Ebû Amr b. Seyfî el-Evsî: İslâm tarihine adını ‘*Gâsilü’l-Melâike/Meleklerin Guslettirdiği Zat*’ olarak yazdırtan Hz. Hanzala’nın babasıdır.^[39] Medineli

[38] İbn Asâkir, *Tarihu Dimaşk*, XIX, 504.

[39] Bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 409; İbnü’l-Esir, *Usdü’l-Ğabe*, II, 85; İbn Abdilber, *el-İstiâb*, I, 432.

ve Evs kabilesinden olan Ebû Amr, bir dönem Yahudilik ve Hristiyanlık'tan kısmen etkilenmişse de daha sonra bunlardan tamamen yüz çevirmiş, hayatı boyunca putlara hiç tazim göstermemiş, içki içmemiş, Allah'ı bir olarak kabul ederek kendini Hz. İbrâhim'e nispet etmiştir. O, ibadet konusunda öyle bir derinleşmiştir ki halk arasında *Rahib* diye anılmaya başlamıştır. Bu lakap o kadar yaygın bir hale gelmiştir ki bundan dolayı bazıları, onun Hristiyan olduğunu zannetmişlerdi.^[40] Ancak Ebû Amr'ın Hristiyanlıkla pek alakası yoktu. Daha sonraları İslâm'a karşı düşmanlık yapmaya başlayınca Efendimiz (sas) onun lakabını *Fasık* diye değiştirmiştir.^[41]

Yıllar yılı Hanif olarak yaşayan bu zat, nübüvvet günlerine kavuşmasına rağmen, bu büyük fırsatı kaçırmış inkâr yolunu tutmuştu. Efendimiz'in (sas) Mekke'deki mücadelesini duyunca düşmanlığı başlamış, Efendimiz (sas) Medine'ye hicret edince o güne kadar beklediği peygambere kavuşmanın sevincini duyacağı yerde haset ve kıskançlığa kapılarak şeklen görünen zahitliğinin yerine, derin bir nefret kuşanmıştı. Efendimiz (sas), Uhud Gazvesi'nde savaşın yapılacağı yere geldiği zaman Ebû Amr, Mekke müşriklerinin saflarına katılmış, hatta Mekkelilere: *"Ben Medine'nin sayılı büyüklerindenim, şimdi savaş öncesi meydana çıkıp konuştuğum zaman, Muhammed'in adamlarının nasıl dağılacağını göreceksiniz."* demişti. O gün o meydana Ebû Amr şöyle haykırmıştı: *"Ey Evs topluluğu beni tanıdınız mı?"* O anda Evslilerden biri öne çıkarak demiş ki: *"Evet seni tanıdık, sen iman ettiğimiz peygamberin diliyle fasık olmuş bir adamsın. Allah senin gözünü kör etsin!"*^[42] Ebû Amr, duyduğu bu sözler üzerine sarsılmış, imanın Yesriblileri nasıl etkilediğine şaşırılmıştı.

O gün o meydana Hz. Hanzala, Allah Resûlü'nün (sas) yanına gelmiş: *"Yâ Resûlullah! Bana izin vermez misin Allah'ın düşmanı olan babamı ben yere sereyim."* demişti.^[43] Ama rahmet peygamberi olan Efendimiz (sas) buna müsaade etmemişti. Yine Uhud günü Efendimiz (sas), Ebû Amr'ın kurduğu tuzaklardan birine denk gelmiş ve kazılan çukura düşüp yaralanmıştı.

Uhud'un arkasından İslâm'a karşı düşmanlığı daha da artan Ebû Amr, artık daha fazla İslâm karşısında direnemeyince nifak yolunu tutmuştu.

[40] Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, s. 514.

[41] Hüseyin Algül, "Evs", *DİA*, XI, 542.

[42] Vâkıdî, *Meğâzi*, I, s. 205; Belâzurî, *Ensâbü'l-Eşraf*, I, 320.

[43] İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 409.

Hicretin 9. yılı Ebû Amr; İslâm toplumunu bölmeyi hedefleyen, *Mescid-i Dırâr*^[44] diye bilinen nifak yuvasının yapımında da yer almıştı.^[45] Medine’deki münafıklar böyle bir mescid inşâ ederek topluma nifak yaymayı istemişlerdi. Bu proje içerisinde aktif yer alan isimlerden birisi de o idi. Ancak muvaffak olamamışlardı. İşte Ebû Amr, böyle biriydi. Büyük bir fırsata erişmiş olmasına rağmen, hased ve düşmanlığının kurbanı olarak ölecekti.

Ebû Kays Sayfî b. Âmir (Eslet) b. Cüşem el-Evsî: Asıl ismi Hâris ya da Abdullah olan Ebû Kays aslen Mekkelidir. Babasının lakabından dolayı Ebû Kays b. Eslet diye anılır. Nübüvvetin ilk yıllarına kadar Mekke’de yaşamış daha sonraları Medine’ye göç etmiş ve burada Evs kabilesinin şairi ve hatibi olmuştur. Çocukluktan itibaren putları kerih görmüş, Yahudilik ve Hristiyanlık dinini daha fazla öğrenme adına birçok seyahate çıkmış, en sonunda Hanîf olmaya karar vermiştir. Bir gün Kâbe’nin avlusunda kendi gibi bir Hanîf olan Zeyd b. Amr b. Nüfeyl ile karşılaşmış ve aralarında bir konuşma geçmiştir. O konuşmanın bir yerinde şöyle demektedir: “Eğer Rabbimiz isteseydi Yahudi veya Hristiyan olurduk fakat biz Hanîf olarak yaratılmışız!”^[46]

Efendimiz (sas) Mekke’de nübüvveti dair mesajları duyurmaya başlayınca Ebû Kays yıllardır aradığı bu olmasına rağmen, bu mesajlara karşı çıkmış ve Mekke hayatı boyunca hep davetin aleyhinde olmuştur. Allah Resûlü (sas), Medine’ye hicret ettiği sırada Ebû Kays Medine’de ikamet ediyordu. Hicretin ilk günlerinde Efendimiz (sas) ile birkaç kez görüşmesi olmuş, Kur’ân âyetlerini duydukça sözden çok iyi anlayan bu zat kendinden geçmiş ama bir türlü inat ve hasedini kıramamıştı. Bir gün davete çok yaklaştığı bir sırada münafıkların reisi İbn Selûl ile karşılaşmış, İbn Selûl’ün kendisini tahkir eden ve kızdıran sözleri üzerine bir daha Efendimiz’i (sas) dinlememek üzere yemin etmiş ve bu hâl üzerine de hicretin ilk yılında ölmüştür. Ebû Kays da ayağına kadar gelen bu fırsatın kıymetini bilememiş, sahâbî olma şerefini inat ve hasedinin yüzünden kaybetmişti.^[47]

Ümeyye b. Ebî’s-Salt: Dönemin orjinal şahsiyetlerinden biri de hiç şüphesiz Ümeyye b. Ebî’s-Salt’tır. O da diğer Hanîfler gibi tevhidi benimsemiş,

[44] Bkz. Algül, “Mescid-i Dırâr”, *DİA*, XXIX, 272, 273.

[45] Vâkıdî, *Meğâzi*, II, 420-422.

[46] İbn Sa’d, *et-Tabakât*, IV, 383-385.

[47] İbn Hişâm, *Sîre*, I, 282-286; Taberî, *Târihu’l-Ümem ve’l-Mülûk*, II, 359, 406.

mevcut dinlerden hiçbirine tabi olmamış, putperestliği reddetmiştir. Hayatı boyunca içki içmemiş olan Ümeyye'nin oruç tuttuğu, dindarlığının bir nişanesi olarak özel elbiseler giydiği ve Mekke'de ilk defa: *'Bismike'llahümme'* ifadesini kullandığı söylenmektedir. [48]

Ticaretle de uğraşan Ümeyye b. Ebî's-Salt, sık sık ticarî seferlere çıkardı. Suriye, Yemen ve Bahreyn'de bundan dolayı çok iyi tanınırdı. [49] O, halk arasında hem bir dahî, hem bir arif, hem bir hâkim, hem de büyük bir şair olarak biliniyordu. Câhiliye döneminde yazdığı şiirlerde Allah inancını bir Müslüman gibi resmettiği için Efendimiz (sas) ona: **“Amene şî'ruhu, kefere kalbuhu/ Onun şiirleri iman etmiş ama kalbi inkâr etmiştir.”** demiştir. [50]

Yevmu't-Teğâbun tabirini şiirlerinde ilk defa kullanan şair, odur. Es-mâî'nin sık sık şöyle dediği nakledilir: *“Antere'nin başlıca konusu harb, Ümeyye b. Ebi's-Salt'ınki ise âhîret idi”* Ümeyye ölüm ânında şöyle demiştir:

*Her hayat, ne kadar uzun olsa da,
Sonunda zeval bulacaktır.
Keşke ben, ömrümün zevâl vakti bana görünmeden önce,
Dağların başında dağ keçisi otlatıyor olsaydım.
Çünkü, hesap günü büyük bir gündür.
Çocuğun ihtiyarlayıp saçlarının ağardığı ağır bir gündür.* [51]

Ancak böyle birine sahâbe: *“Aduvullah/Allah'ın düşmanı”* lakabını vermişti. Bile bile hakikati inkâr ettiği için Efendimiz'in (sas) nübüvvetini kabul etmediği ve İslâm'a karşı düşmanca bir tavır takındığı için böyle bir lakabı almıştı. Ümeyye b. Ebî's-Salt halkın kendisine gösterdiği yoğun ilgiden dolayı kendinde bazı özel hususiyetler olduğuna inanmaya başlamıştı. Bundan dolayı peygamberliğin kendisine geleceği zehabına kapılmış, böyle olmayınca da hasedinin kurbanı olmuştu. Bazı ihtilaflar olsa da hicrî 8. yılda Tâif kuşatması sırasında iman etmeden ölmüştür. [52]

[48] İbn Hişâm, *Sîre*, III, 357; İbn Kesir, *el-Bidâye*, II, 367.

[49] Zülfikar Tüccar, “Ümeyye b. Ebü's-Salt”, *DİA*, XLII, 303, 304.

[50] Münavi, *Feyzu'l-Kadir Şerhu Camiu's-Sağîr*, I, 57-59.

[51] Âlûsi, *Bülâğu'l-Ereb fi Ma'rifeti Ahvâli'l-Arab*, II, 246.

[52] İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 145.

C. Nübüvete Yetişip Hanîfliklerini İslâm ile Devam Ettirenler

Elbette bu zümreye dâhil olanlar Hanîflerin en bahtiyarlarıydılar. Çünkü onlar hakikat yürüyüşlerini iman ile taçlandırmış, gelen son elçiyi tasdiklemiş, böylece hidayet nuruna ermişlerdi. Bunların kimler olduğuna gelince elbette ilk sıraya yazılacak isim Varaka b. Nevfel'dir. Efendimiz (sas) onun için şöyle buyurmuştur: **“Andolsun ki onu ince halis ipek bir elbise içerisinde cennette gördüm. Çünkü o bana iman etti ve beni tasdik etti.”**^[53]

Bu zümre içerisinde Hz. Hatice validemizi, Hz. Ebû Bekir'i ve Saîd b. Zeyd'i de sayabiliriz. Çünkü onlar da nübüvvet öncesi Hanîftiler, sonrasında ise iman ile şereflendiler. Âlûsî'nin verdiği liste üzerinden bir değerlendirme yaparsak o listede adı geçenlerden nübüvvet'e yetişip de Müslüman olduğu kaynaklarda belirtilen sadece *Ebû Kays Sırme b. Ebî Enes*'dir.

Ebû Kays, Yesribli/Medinelidir. Efendimiz'in (sas) babasının dayılarının kabilesi olan Neccaroğullarındandır. Hayatının bir bölümünde putlardan yüz çevirip Hristiyan olmuştur. O dini öyle derinlemesine öğrenmiştir ki Rahib olacak kadar ilerlemiştir. Daha sonraları Hristiyanlıktan da vazgeçip kendine ait bir evi, mâbed hâline getirip İbrâhim'in dinine yöneldiğini söylemiştir. Bu hâl böyle devam ederken Efendimiz (sas) Medine'ye hicret edince hiç tereddüt etmeden gelip iman etmiştir.^[54] Uzunca bir ömür süren Ebû Kays, şair bir zattı. Hatta İbn Abbas'ın bazen onun yanına gidip bazı şiirleri sorduğunu, Arapların eski beyitlerini ondan öğrendiği rivayet edilir.^[55] 120 yaşında vefat eden Ebû Kays, hayatını şöyle özetlemiştir: *“Doksan yıl yaşadığımı anladım. Bir on yıl daha, sonra bir sekiz yıl daha yaşadım. Bu yıllar geçerken ben onları hiç takip etmedim. Ancak o yılları, geceleri hesaplayarak zaman içinde saydım da saydım.”*^[56]

İşte Siyer Coğrafyası'nda var olan dini düşüncelerden biri olan Hanîfler hakkındaki bilgilerimiz kısaca böyledir. Az da olsa hanîflerin dinî algıları ve yaşamları hakkında sahip olduğumuz bu bilgiler ışığında Siyer Coğrafyası'nın nübüvvet öncesi yıllarına dair önemli bilgilere erişme imkânına sahip olmaktadır. Bu da Hanîflerin Kur'ân'da özel bir zümre olarak müstakil bir biçimde zikredilmesinin hikmetini daha iyi kavramamıza yardımcı olacaktır.

[53] İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 2083.

[54] Âlûsî, *Bülûğu'l-Ereb fî Ma'rîfeti Ahvâli'l-Arab*, II, 266.

[55] İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 895.

[56] İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, s. 895.

DÂRÜ'L-ERKAM

- ❖ Hanîf kelimesinin menşei ve anlamları konusunda neler söyleyebilirsiniz?
- ❖ Hanîf kavramının anlamını ve özelliklerini öğrenme noktasında, Kur'ân'ın rehberliği konusunda neler söylenebilir?
- ❖ Hz. Peygamber'in (sas): *"En makbul din kolaylaştırılmış Hanîfliktir."* beyanı nasıl anlaşılmalıdır?
- ❖ Siyer Coğrafyası'ndaki Hanîfler kimlerdir? Genel karakteristik özellikleri hakkında neler söylenebilir?
- ❖ Nübüvvete erişmelerine rağmen bazı Hanîflerin inkâr yolunu tutmalarını nasıl anlamalıyız? Onları bu yola sevkeden sebepler nelerdir?

SUFFA

- ❖ Hanîflik kavramını iyice kavramalı, nüzül süreci içerisinde nasıl bir anlam kazandığını iyice öğrenmelisin ki bu konuda geçen âyetleri tam anlamı ile anlayabilesin.
- ❖ Efendimiz'in (sas) Hanîflik hakkındaki kutlu beyanlarını, vahyin rehberliğinde okumalı ve üzerinde tefekkür etmelisin ki Kur'ân-sünnet bütünlüğünü tam anlamı ile kavrayabilesin.
- ❖ Siyer Coğrafyası'nda yaşayan Hanîfleri tanımalı, onların dini düşüncelerini anlamalısın ki nübüvvet ile birlikte ortaya çıkan tavırları tam anlamı ile idrak edebilesin.
- ❖ Hased ve kibrin, hakikati kabul etmede nasıl derin etkileri olduğunu hiçbir zaman unutmamalısın ki bile bile insanın nasıl kendini felakete sürükleyebileceğini görebilesin.
- ❖ İnsanların teveccühlerini, takdir ve taltiflerini kendi şahsına değil, Allah'ın ikramına bağlamalısın ki bunları gördüğün zaman kendini kaybetmeyesin.